

Gro Sandkjær Hanssen og
Marte Winsvold

LOKALT E-DEMOKRATI FOR ALLE

Hvordan kan kommuner fremme
elektronisk deltakelse
blant innbyggere med
funksjonsnedsettelse?
Et idé- og erfaringshefte

NOTAT
2006:110

Tittel: **Lokalt e-demokrati for alle**
Hvordan kan kommuner fremme elektronisk deltakelse blant innbyggere med funksjonsnedsettelse?
Et idé- og erfaringshefte

Forfattere: Gro Sandkjær Hanssen og Marte Winsvold

NIBR-notat: 2006:110

ISSN: 0809-6929
ISBN: 82-7071-600-6
Prosjektnummer: O-2251
Prosjektnavn: IKT og vilkårene for lokalpolitisk deltakelse og engasjement blant funksjonshemmede

Oppdragsgiver: Norges forskningsråd

Prosjektleder: Hilde Lorentzen, NIBR

Referat:
Formålet med ide - og erfaringsheftet er å inspirere til tenkning og diskusjon rundt temaet elektronisk deltakelse for innbyggere med funksjonsnedsettelse. Heftet presenterer hvordan innbyggere med funksjonsnedsettelse bruker IKT, og kommunenes hjemmesider spesielt, til lokalpolitisk deltakelse og engasjement. Denne presentasjonen bygger på en spørreundersøkelse til et representativt utvalg av medlemmer i fire organisasjoner, men også intervjuer med organisasjonenes lokallag og aktører i kommuneorganisasjonen i fire casekommuner. På bakgrunn av resultatene i undersøkelsen kommer ide- og erfaringsheftet med anbefalinger knyttet til utformingen av de kommunale hjemmesidene. Notatet er en kortversjon av NIBR-rapport 2006:1 "Lokalt e-demokrati". Den kan bestilles fra NIBR.

Dato: Februar 2006

Antall sider: 25

Utgiver: Norsk institutt for by- og regionforskning
Sinsenvn. 47 B, Postboks 44 Blindern
0313 OSLO

Vår hjemmeside: Telefon: 22 95 88 00
Telefaks: 22 22 37 02
E-post: nibr@nibr.no
<http://www.nibr.no>

Org. nr. NO 970205284 MVA

© NIBR 2006

Forord

Det foreliggende ide- og erfaringsheftet bygger på sluttrapporten til prosjektet "IKT og vilkårene for lokalpolitisk deltakelse og engasjement blant funksjonshemmede" som Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) gjennomførte i perioden august 2004 til 1. februar 2006, på oppdrag fra Norges forskningsråd (IT Funk-prosjektet). Heftet er skrevet av Gro Sandkjær Hanssen og Marte Winsvold. Hilde Lorentzen har vært prosjektleder. For mer informasjon se sluttrapporten "Lokalt e-demokrati. Om elektronisk deltakelse blant innbyggere med funksjonsnedsettelse" skrevet av Gro Sandkjær Hanssen og Marte Winsvold (NIBR-rapport 2006:1), og <http://www.iktoglokaldemokratiet.com/> og <http://www.itfunk.org/docs/prosjekter/nibr.htm>.

Oslo, februar 2006

Hilde Lorentzen
Forskningsjef

Innhold

Forord	1
Tabelloversikt	3
Figuroversikt.....	3
1 Hvordan fremme elektronisk deltakelse?.....	4
1.1 Hvorfor er politisk bruk av IKT viktig?	4
1.2 Om undersøkelsen	7
2 Hvordan brukes kommunens hjemmesider?	9
2.1 Tilgang og generell bruk av IKT	9
2.2 Informasjon	11
2.3 Kommunikasjon	13
2.4 Deltakelse i debattforum	15
2.5 Bedrer IKT vilkårene for lokalpolitisk deltakelse og engasjement blant innbyggere med funksjonsnedsettelse?	16
3 Anbefalinger.....	18
3.1 Struktur og format	18
3.2 Større vektlegging av kommunen som et lokaldemokrati på de kommunale hjemmesidene	18
3.3 Informasjon om rettigheter og tjenester	18
3.4 Informasjon om sivilsamfunnsaktører	19
3.5 Legge til rette for elektronisk kontakt mellom innbyggere og politikere.....	19
3.6 Legge til rette for deltakelse i digitale debattfora.....	19
3.7 Inkludere flere aktører i utformingen av kommunale hjemmesider	20
3.8 Vid forståelse av universell utforming/ tilgjengelighet for alle.....	20
Litteratur	21
Vedlegg 1 Oversikt over intervjuer	23
Vedlegg 2 Tabelloversikt.....	24

Tabelloversikt

Tabell 1.1	Oversikt over utvalg av respondenter og svarprosent fra de fire organisasjonene.	8
------------	---	---

Figuroversikt

Figur 2.1	Tilgang på pc og internett (prosent).	9
Figur 2.2	Daglig bruk av pc og internett (prosent).	10
Figur 2.3	Andel som oppgir følgende kilder som svært viktig/ nokså viktig for å innhente informasjon om lokalpolitikk. Flere svar mulig. (Prosent).....	11
Figur 2.4	Andel som søker informasjon om tjenester, politikk og kontaktinformasjon på kommunens hjemmesider (prosent).	12
Figur 2.5	Andel organisasjonsmedlemmer som oppgir hvilke kommunikasjonskanaler de foretrekker hvis de skal komme i kontakt med en lokalpolitiker (prosent). Flere svar mulig.....	13
Figur 2.6	Andel organisasjonsmedlemmer som oppgir hvilke kommunikasjonskanaler de foretrekker hvis de skal komme i kontakt med administrativt ansatte i kommunen (prosent). Flere svar mulig.	14
Figur 2.7	Andel av medlemmene som oppgir at de deltar i nettdebatter svært ofte/nokså ofte eller av og til/en gang (prosent).	15
Figur 2.8	Andel som har deltatt i nettdebatter på organisasjonens nettsider og andre nettsider (prosent). Alle organisasjoner.....	16

1 Hvordan fremme elektronisk deltakelse?

Dette ide- og erfaringsheftet handler om elektronisk deltakelse blant innbyggere med funksjonsnedsettelse. Hvordan brukes informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) til lokalpolitisk deltakelse? Er det forskjeller mellom innbyggere med funksjonsnedsettelse og den øvrige del av befolkningen med hensyn til politisk bruk av IKT?

Ide- og erfaringsheftet bygger på sluttrapporten til prosjektet "IKT og vilkårene for lokalpolitisk deltakelse og engasjement blant funksjonshemmede" som Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) gjennomførte i perioden august 2004 til 1. februar 2006, på oppdrag fra Norges forskningsråd (IT Funk-prosjektet). For mer informasjon se sluttrapporten "Lokalt e-demokrati. Om elektronisk deltakelse blant innbyggere med funksjonsnedsettelse" skrevet av Gro Sandkjær Hanssen og Marte Winsvold (NIBR-rapport 2006:1), og <http://www.iktoglokaldemokratiet.com/> og <http://www.itfunk.org/docs/prosjekter/nibr.htm>.

Hensikten med prosjektet har vært å studere hvordan IKT virker inn på vilkårene for lokalpolitisk deltakelse og engasjement blant innbyggere med funksjonsnedsettelse. Dette ble gjort ved hjelp av en spørreundersøkelse til et utvalg av medlemmene i fire organisasjoner, samt intervjuer med representanter fra organisasjoners lokal- og fylkelag og kommuneorganisasjonen i fire casekommuner.

Formålet med ide- og erfaringsheftet er å inspirere til tenkning og diskusjon rundt temaet elektronisk deltakelse for innbyggere med funksjonsnedsettelse. Med utgangspunkt i resultatene fra undersøkelsen kommer vi i dette heftet med anbefalinger relatert til utformingen av de kommunale hjemmesidene. Ideen er at disse anbefalingene kan stimulere til diskusjon om hvordan IKT, og særlig kommunens hjemmesider, kan brukes til å fremme lokalpolitisk deltakelse.

1.1 Hvorfor er politisk bruk av IKT viktig?

Undersøkelsen har belyst følgende problemstillinger:

- Endrer innføringen av IKT vilkårene for lokalpolitisk deltakelse og engasjement blant innbyggere med funksjonsnedsettelse?
- Hvordan bruker innbyggere med funksjonsnedsettelse IKT i lokalpolitiske deltakelse og engasjement? Her har vi sett på hvordan IKT brukes som fasilitator for tradisjonelle former for deltakelse, i tillegg til å ha et spesielt fokus på kommunens hjemmesider.

- Finner vi forskjeller mellom innbyggere med funksjonsnedsettelse og den øvrige del av befolkningen med hensyn til politisk bruk av IKT?
- Hvordan kan IKT-tiltak i kommunene utformes og tilrettelegges for å bedre vilkårene for lokalpolitisk deltakelse og engasjement for alle?

Med IKT forstår vi

..(t)eknologi som muliggjør elektronisk informasjonsutveksling og samhandling om oppgaveløsning ved hjelp av ulike elektroniske medier som håndterer digital informasjon i form av tekst, bilder, lyd video etc (AAD 2000:10).

Undersøkelsen har hatt et spesielt fokus på de mulighetene som kommunens hjemmesider gir til *lokalpolitisk deltakelse*. Synet på hva slags deltakelse som er viktig i et demokrati, hvor omfattende deltakelsen bør være, og hvilke tiltak som bør settes i verk for å øke deltakelsen, avhenger av hvilket demokratiteoretisk syn man har. Vi har tatt utgangspunkt i tre ulike tilnæringer, den konkurransedemokratiske, den deltakerdemokratiske og den deliberative, og sett på hvilke IKTiltak som ut fra disse tilnærmingene kan ha demokratiserende virkning. Tilnærmingene vektlegger henholdsvis tilgang på informasjon, konsultasjon og diskusjon/deltakelse som de viktigste demokratiske bidragene.

En grunnleggende forutsetning for lokalpolitisk deltakelse og engasjement er at man har informerte borgere, som har et tilfredsstillende informasjons- og kunnskapsgrunnlag om lokale forhold. Dette vektlegges særlig av den *konkurransedemokratiske* tilnærmingen, hvor stemmegivning den primære politiske handlingen for innbyggerne, og politikken er preget av konkurranse mellom rivaliserende politikere som kjemper om velgernes gunst (Schumpeter 1942). Politikken legitimeres gjennom valg, og det er derfor viktig med høy valgdeltakelse. Utgangspunktet for å kunne stemme er imidlertid at innbyggerne vet hvilke alternativer de kan stemme på, og *informasjon* er derfor sentralt. Dersom et system skal fungere demokratisk, betinger det at de ulike alternativene en skal velge mellom, samt politikkenes resultater, eksponeres i det offentlige rom. Internett vil her kunne representere en demokratisk forbedring fordi det gir mulighet for omfattende og hurtig spredning av informasjon om politiske standpunkter, politiske resultater, tjenestetilbudet i kommunen (kontaktinformasjon, rettighetsinformasjon, kvalitetsinformasjon) og liknende. Informasjon som publiseres på nettet kan også enkelt søkes opp og er permanent tilgjengelig. IKT kan dermed bidra til å forbedre individers forutsetninger til å ta velbegrunnede og informerte valg, blant annet ved å tydeliggjøre politiske alternativ. Dermed kan IKT generelt, og kommunens hjemmesider spesielt, ha en funksjon som fasilitator for deltakelse.

Mens informasjon anses som en enveisrelasjon, er *kommunikasjon og konsultasjon* toveiskommunikasjon – og gir mulighet for dialog. Det er særlig slike kommunikasjonsmuligheter den deltakerdemokratiske retningen (Pateman 1970) trekker frem når de snakker om IKTs demokratiske potensial. Her er hovedprinsippet at folks medbestemmelsesrett skal sikres gjennom aktiv deltakelse i politiske beslutninger – for å oppnå politisk integrasjon. Aktiv deltakelse vil føre til gode beslutninger, og til demokratisk læring hos individet som igjen vil føre til selvrespekt og selvaktelse. Ut fra et slikt syn vil internett og kommunale hjemmesider kunne styrke demokratiet, fordi de representerer et potensial til å få flere deltakelseskanaler. Denne tilnærmingen finner vi blant annet igjen i offentlige dokument, hvor det legges vekt på at "[I]nternett er en viktig kanal for dialog mellom innbyggere og myndigheter" (Nærings- og handelsdepartementet 2002:6, Saglie og Vabo 2005:161). Kommunikasjon innebærer i denne sammenheng

muligheten til digital kommunikasjon mellom innbygger og politikere blant annet gjennom e-post. Med konsultasjon menes den muligheten kommunene har til å invitere innbyggerne til å gi sitt syn på bestemte saker, for eksempel gjennom elektroniske høringer. Kommunen bestemmer i hvilke saker det skal skje, stiller de aktuelle spørsmålene og styrer prosessen, mens innbyggerne forutsettes å meddele sine synspunkter. Internett kan benyttes i konkrete henvendelser til innbyggerne, for eksempel gjennom debattforum, som både drøfter saksforhold forut for beslutning, men også resultatene av en beslutning og på den måten bidrar til overvåking eller evaluering. For eksempel utgjør e-post en effektiv og rask kanal for kontakt, gruppedannelse og mobilisering til aksjoner.

Deltakelse og deliberasjon innebærer at innbyggerne er aktivt engasjert i å definere politikens innhold, sette agendaen, skape dialog og formulere valgmuligheter. Innbyggerne, så sant infrastrukturen og kommunens informasjonsstrategi legger til rette for det, kan selv ta initiativ til og delta i nettbaserte kampanjer rettet mot enkeltpolitikere eller politiske partier, gjennom direkte henvendelse via e-mail, i diskusjonsforum, elektroniske innbyggerinitiativ¹ etc. Det demokratiske potensial, som særlig blir vektlagt av den deliberative tilnærmingen, ligger her i forventningene om at internett kan åpne for at flere kan delta aktivt i politisk meningsutveksling. I et deliberativt demokrati er politisk deliberasjon i det offentlige rom den sentrale politiske deltakelsesformen, som politiske beslutninger prøves og legitimeres gjennom. I offentligheten deltar både politikere og innbyggere i åpen, rasjonell og forståelsesorientert diskusjon med det mål å finne løsninger alle kan enes om og som realiserer det felles beste (Eriksen 1995). På internett tilbys det arenaer der alle fritt kan ytre seg om hva de måtte ønske, når de måtte ønske og hvor lenge de måtte ønske. Enkelte kommuner har lagt til rette for nettdebatter på sine hjemmesider. Ut fra et slikt syn på demokratiet vil internett kunne styrke demokratets virkemåte, fordi internett slipper flere til og muliggjør bredere offentlig debatt. Nettdebatter på avisers hjemmesider, kommunens hjemmesider og private hjemmesider representerer nye arenaer for diskusjon mellom innbyggere.

Erfaringene fra kommunenes bruk av IKT i en rekke europeiske land viser at det er tiltak som tilsvarende den konkurransedemokratiske retningen som er mest utbredt. Det innebærer at IKT så langt er mest benyttet til informasjon, og i mindre grad til deltakelse og deliberasjon (Christensen og Aars 2002, Åström 2004, Haug 2003, Torpe, Nielsen og Ulrich 2005). Men det finnes likevel en rekke kommuner som har tatt i bruk internett til å innhente folkets mening gjennom å gjøre administrasjon og politikere tilgjengelige via e-post, henvende seg til brukere i form av spørreskjema, "si din mening" etc. I enkelte kommuner er det åpnet for elektronisk kommunikasjon og debatt på kommunens hjemmesider, der innbyggerne kan diskutere lokalpolitiske saker, avholde nettmøter med kommunepolitikere eller delta i nettbaserte lokale avstemninger (Jensen 1999; Christensen og Aars 2002). Dette er IKT-anvendelser som er i tråd med forventningene i de deltakerdemokratiske og deliberative demokratitilnærmingene. Vi vil her se på hvordan kommunale nettsider brukes både til å innhente informasjon, til kommunikasjon og til deltakelse/deliberasjon.

En vanlig antagelse i forskningen på innbyggere med funksjonsnedsettelse er en forestilling om at funksjonsnedsettelse medfører et handikap i rollen som aktiv medborger (Nilssen 2000). For innbyggere med funksjonsnedsettelse henger de reelle forutsetningene for å delta politisk ofte sammen med tilgjengelighet til fysiske lokaler, transport, og informasjon (SOU 2001:48) og at det finnes arenaer for meningsyttringer og

¹ Se forsøk med elektronisk innbyggerinitiativ i tre kommuner: <http://einitiativ.hive.no/>

diskusjon. Mangel på fysisk tilgjengelighet er et av flere hinder for at funksjonshemmede kan delta på lik linje med andre i lokalpolitikken. IKTs demokratiske potensial ligger først og fremst i at betydningen av *fysisk tilstedeværelse* reduseres, fordi teknologien muliggjør flere kanaler og arenaer for informasjonsutveksling, innflytelsesmuligheter, meningsytringer og politisk diskusjon – som ikke krever fysisk tilstedeværelse. IKT kan dermed bidra til å øke det demokratiske systemets legitimitet på systemnivå, ved at innbyggerne får økte muligheter til å være informert, komme til orde, og bli hørt. IKT kan på individnivå bidra til empowerment for enkeltindividet, ved å gi individer økte muligheter til å influere egen livssituasjon gjennom demokratiske kanaler (også omtalt som ”bemektigelse og myndiggjøring” Bang, Dreyer og Hoff 2000:24-25).

Til tross for IKTs demokratiserende potensial viser annen forskning at IKT kan bidra til å forsterke eksisterende skillelinjer når det gjelder samfunnsdeltakelse. Digitale skiller (Saglie og Vabo 2005), eller ”digital divides”(Norris 2001), betegner kløften mellom informasjonsfattige og informasjonsrike i samfunnet, eller de som har tilgang til og mestrer IKTverktøyet og de som ikke gjør det. Dersom IKT bidrar til å forsterke eksisterende skillelinjer mellom de som har mye økonomisk, kulturell og sosial kapital og de som ikke har det, kan man få en ytterligere marginalisering av bestemte grupper i samfunnet. I denne undersøkelsen har vi også undersøkt hvorvidt vi finner digitale skillelinjer mellom innbyggere med og uten funksjonsnedsettelse når det gjelder bruk av IKT i lokalpolitisk deltakelse og engasjement.

1.2 Om undersøkelsen

Undersøkelsen har hatt et fokus på den politiske bruken av IKT blant innbyggere med funksjonsnedsettelse. Med dette forstår vi

.. fysiske eller psykiske helseproblemer av mer varig karakter som kan medføre begrensninger i det daglige liv. Det kan for eksempel være sterkt nedsatt syn eller hørsel, lese- og skrivevansker, bevegelsehemninger, hjerte- eller lungeproblemer, psykisk utviklingshemning, psykiske lidelser eller annet (*Arbeidskraftundersøkelsen* 2003, <http://www.ssb.no>).

Vi har imidlertid valgt å bruke begrepet ”innbyggere med funksjonsnedsettelse” istedenfor ”funksjonshemmede”. Dette er gjort på bakgrunn av de vurderinger man finner i NOU 2001:22 ”Fra bruker til borger”, St.meld. 40 (2002-2003), samt i samtaler med representanter fra organisasjonene. I St.meld. 40 (2002-2003) kapittel 1.5 skilles det klart mellom begrepene ”funksjonshemming” og ”funksjonsnedsettelse” (synonymt med det siste begrepet kan også nedsatt funksjonsevne brukes). Her vektlegges det at offentlige tiltak kan motvirke at innbyggere med funksjonsnedsettelse blir funksjonshemmet. Årsakene til funksjonshemmingen er altså vel så mye å finne i hvordan samfunnet er utformet.

Spørsmålene diskuteres med utgangspunkt i både kvantitative og kvalitative data. Det metodiske grep vi har gjort for å innhente kvantitative data har vært å gjennomføre en spørreundersøkelse blant medlemmene av interesseorganisasjoner som representerer ulike hovedtyper av funksjonsnedsettelse. Nedenfor presenteres en oversikt over organisasjoner og svarprosent.

Tabell 1.1 *Oversikt over utvalg av respondenter og svarprosent fra de fire organisasjonene.*

Kategori	Organisasjon	Medlemmer	Utsendt	Svarprosent
Bevegelseshemmede	Norges Handikapforbund	Ca 20 000	500 (489)	34 prosent (165 svar)
Synshemmede	Blindeforbundet	4856	MMI, tlf (213)	94 prosent (200 svar)
Hørselshemmede	Hørselshemmedes Landsforbund	42 500	300 (298)	32 prosent (94 svar)
Læringsvansker	Dysleksiforbundet	3500 enkeltpersoner	351	25 % prosent (88 svar)
Til sammen			1351	41 prosent (547 svar)

Som det fremgår av tabellen er svarprosenten for mange av organisasjonene relativt lav. For Blindeforbundet var svarprosenten derimot på 94 prosent, noe som også skyldes at den her ble gjennomført telefonisk og ikke postalt. Svarprosenten påvirker våre muligheter til å generalisere funnene fra utvalg til univers med en tilstrekkelig grad av sikkerhet. Når svarprosenten blir lav, risikerer vi en viss skjevhet i utvalget, som igjen kan gi oss store feilmarginer når vi skal si noe om resultatene gjelder for hele universet (som er alle medlemmene i organisasjonene). Frafallsanalyser viser blant annet at yngre organisasjonsmedlemmer er overrepresentert i vårt utvalg. Vi må derfor ta forbehold når vi tolker resultatene. Undersøkelsen gir oss likevel mulighet til å peke på hovedtendenser, selv om datamaterialet sier mest om alderskategoriene under 55 år. Når det gjelder Blindeforbundets medlemmer er svarprosenten så høy at vi med stor grad av sikkerhet kan anta at funnene er representative for medlemsmassen.

I tillegg trekkes to andre spørreundersøkelser inn; en befolkningssurvey til innbyggerne i fire casekommuner; Tromsø, Drammen, Stavanger og Førde (N=1236), og en nasjonal survey til et utvalg av landets lokalpolitikere (N=820).

Undersøkelsen baserer seg dessuten på et omfattende kvalitativt intervjumateriale. Det er blitt gjennomført intervjuer med et bredt spekter av aktører i de fire casekommunene. Intervjuobjektene har vært representanter for funksjonshemmedes organisasjoners lokal – og fylkeslag og medlemmer av kommunale råd for funksjonshemmede (både politikerrepresentanter og brukerrepresentanter). I kommuneorganisasjonen har vi intervjuet administrativt ansatte med ansvar for hjemmesidene (rådmann, IKT- og informasjonsansvarlige), politisk ledelse og kommunestyrerepresentanter. Til sammen ble det gjennomført rundt 40 intervjuer.

Studien har hatt et omfattende samarbeid med forskningsprosjektet "IKT og lokaldemokratiet", finansiert av Norges Forskningsråd, som gjennomføres av Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo i samarbeid med Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) og Høgskolen i Oslo.

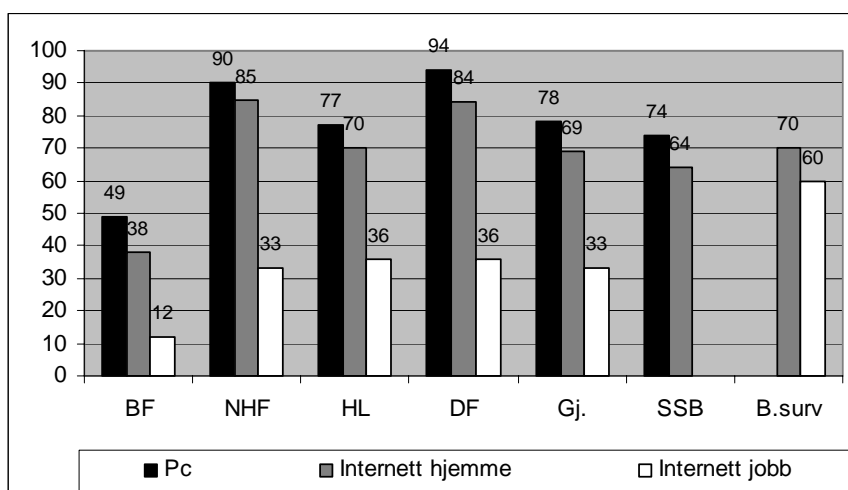
2 Hvordan brukes kommunens hjemmesider?

Sammenliknet med befolkningen ellers, i hvor stor grad bruker innbyggere med funksjonsnedsettelse internett og kommunens hjemmesider til å innhente informasjon, til å delta aktivt for å påvirke politiske beslutninger og til å delta i diskusjoner om felles problemer og løsninger?

2.1 Tilgang og generell bruk av IKT

En forutsetning for å bruke IKT i lokalpolitisk sammenheng er tilgang. Dersom IKT skal kunne virke utjevne på mulighetene for politisk deltakelse forutsetter det at innbyggere med funksjonsnedsettelse har tilgang til internett. Internett vil kunne forbedre mulighetene for politisk deltakelse blant dem som har tilgang. Dersom den øvrige delen av befolkningen har større tilgang enn innbyggere med funksjonsnedsettelse, vil dette ikke virke utjevne, men tvert imot kunne forsterke eksisterende forskjeller. Figuren under viser prosentandelen som oppgir de har tilgang på pc og internett.

Figur 2.1 *Tilgang på pc og internett (prosent).*

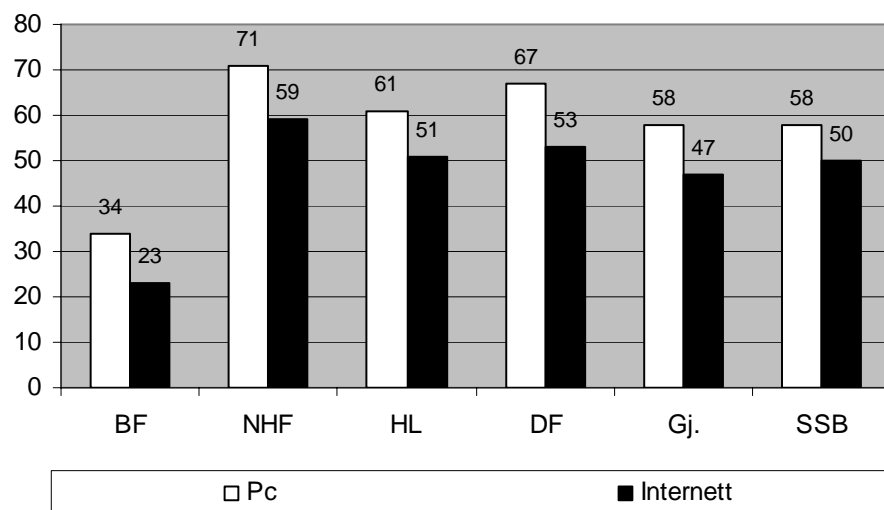
BF står for (Norges) Blindeforbund, NHF for Norges Handikapforbund, HL for Hørselshemmedes Landsforbund, og DF for Dysleksiforbundet. "Gj" er addert gjennomsnitt av hver organisasjon delt på fire. SSB er SSBs landsgjennomsnitt². "B.surv" står for befolkningsurveyen i de fire casekommunene.

² <http://www.ssb.no/emner/10/03/ikthus/tab-2005-11-16-03.html> (6.12.2005)
<http://www.ssb.no/emner/10/03/ikthus/tab-2005-11-16-05.html> (6.12.2005)

Som vi ser oppgir en større andel av organisasjonsmedlemmene at de har tilgang hjemme, enn andelen av befolkningssurveyen og SSBs undersøkelse. Vi ser imidlertid at tilgangen på jobb er nokså mye høyere i den øvrige befolkningen. Forklaringen på at færre innbyggere med funksjonsnedsettelse har tilgang på jobb er ganske enkelt at færre av disse jobber – 36 prosent av organisasjonsmedlemmene i vårt utvalg er i hel- eller deltidsjobb, mot 63 prosent i befolkningsutvalget. For medlemmene i i hvert fall to av organisasjonene, Norges Handikapforbund og Dysleksiforbundet, kompenseres manglende tilgang på jobb med tilgang hjemme. Når en holder Blindeforbundets medlemmer utenfor er andelen som ikke har tilgang noen steder omtrent den samme blant organisasjonsmedlemmene som i resten av befolkningen. Blindeforbundets medlemmer skiller seg her negativt ut ved at de har mye lavere tilgang både på jobb og hjemme. Synshemmede er altså den gruppen som i størst grad ekskluderes fra muligheten til politisk deltakelse via internett. For de andre gruppene kan det se ut som om internettilgang verken virker utjevne eller øker forskjellene mellom innbyggere med funksjonsnedsettelse og øvrig befolkning: tilgangen er lik i disse gruppene.

Tilgang alene vil imidlertid ikke bidra til utjevning av mulighetene for politisk deltakelse – for å kunne ta internett i bruk trengs også ferdighetene til å gjøre det. Er ferdighetene likt fordelt i befolkningen, eller er det noen grupper som skiller seg ut? Vi har ikke direkte tall for ferdighet, men bruken av internett kan gi en indikasjon. I figuren under vises andelen som oppgir at de daglig bruker pc og internett.

Figur 2.2 *Daglig bruk av pc og internett (prosent).*

* BF står for (Norges) Blindeforbund, NHF for Norges Handikapforbund, HL for Hørselshemmedes Landsforbund, og DF for Dysleksiforbundet. "Gj" er addert gjennomsnitt av hver organisasjon delt på fire. SSB er SSBs landsgjennomsnitt³

Figuren viser at organisasjonsmedlemmene i utvalget vårt bruker internett oftere enn resten av befolkningen. Det indikerer at de ikke sakker akterut når det gjelder ferdighetene til å bruke internett. Dette er en betingelse for at internett skal kunne forbedre mulighetene innbyggere med funksjonsnedsettelse har til politisk deltakelse vis a vis den øvrige delen av befolkningen. Medlemmer i Blindeforbundet er igjen et unntak.

³ <http://www.ssb.no/emner/10/03/ikthus/tab-2005-11-16-03.html> (6.12.2005)
<http://www.ssb.no/emner/10/03/ikthus/tab-2005-11-16-05.html> (6.12.2005)

Andelen som oppgir at de daglig tar i bruk pc og internett er halvparten av hva vi finner i SSBs nasjonale undersøkelse.

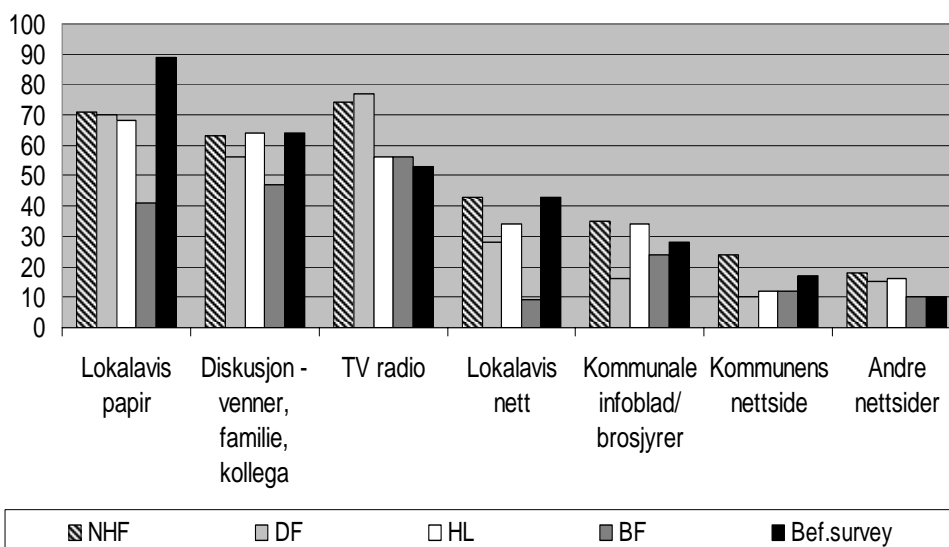
2.2 Informasjon

Informasjon er en viktig forutsetning for politisk deltakelse. Men i hvilken grad brukes kommunens nettsider til å innhente informasjon om politiske temaer? Og hvilken rolle spiller kommunens nettsider sammenliknet med andre kilder til informasjon om lokale forhold?

Som vi så tidligere oppgir en stor majoritet at de daglig bruker internett. På spørsmål om *hva slags* informasjon man søkte på internett gikk det frem at både innbyggere med og uten funksjonsnedsettelse først og fremst søker informasjon om ikke-politiske emner. Opp mot 30 prosent bruker imidlertid internett også til å søke informasjon om politikk. Her fant vi ingen variasjon mellom innbyggere med og uten funksjonsnedsettelse, med unntak av Blindeforbundets medlemmer som i mindre grad søkte politisk informasjon.

Hvilke kanaler oppgir så respondentene som viktige kilder til informasjon om lokalpolitiske forhold?

Figur 2.3 *Andel som oppgir følgende kilder som svært viktig/nokså viktig for å innhente informasjon om lokalpolitikk. Flere svar mulig. (Prosent).*

Av figuren går det frem at rangeringen av kilder ikke er så ulik i befolkningsurveyen og i undersøkelsen til organisasjonsmedlemmene. Medier som lokalavisens papirutgave og tv og radio oppgis av et stort flertall av respondentene som viktige kilder. I tillegg oppgir en stor andel at diskusjon med familie, venner og kolleger er en viktig kilde for informasjon om lokalpolitiske forhold.

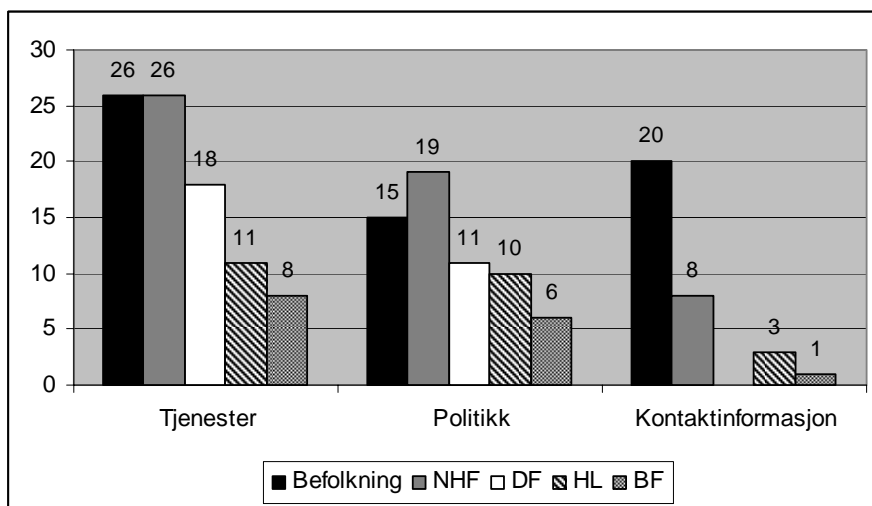
Sammenliknet med tradisjonelle informasjonskilder vurderer relativt få internett som en viktig kilde til informasjon om lokalpolitikk og lokale forhold. Heller ikke andre nettsider blir vurdert som viktige kilder for informasjon om lokalpolitikk. Over dobbelt så mange oppgir at kommunale brosjyrer og informasjonsblad er viktige. Her finner vi ikke store

forskjeller mellom organisasjonsmedlemmene i vårt utvalg og den øvrige delen av befolkningen.

Forskjellene er imidlertid større når det gjelder tradisjonelle medier. Færre innbyggere med funksjonsnedsettelse vurderer lokalavisens papirutgave som viktig, mens dette er den viktigste informasjonskanalen for andre innbyggere. Innbyggere med funksjonsnedsettelse bruker i større grad radio og tv. Dette betyr at hvis mye viktig politisk informasjon formidles via internett, kan dette virke utjevne, fordi det er en kanal som oppleves som relativt viktig og brukes av personer med funksjonsnedsettelse og der denne gruppen ikke ekskluderes. Likevel er det en kanal som få opplever som viktig, sammenliknet med de andre kanalene.

Selv om kommunens nettsider kommer langt ned på listen over viktige informasjonskilder om lokalpolitiske forhold, er det en stor andel av respondentene både i befolkningsurveyen, (55 prosent), og i surveyen til organisasjonsmedlemmene (mellom 64- 50 prosent) som har vært inne på kommunens hjemmesider. I hvor stor grad brukes kommuners hjemmesider til å finne politisk informasjon?

Figur 2.4 *Andel som søker informasjon om tjenester, politikk og kontaktinformasjon på kommunens hjemmesider (prosent).*

* BF står for (Norges) Blindeforbund, NHF for Norges Handikapforbund, HL for Hørselshemmedes Landsforbund, og DF for Dysleksiforbundet.

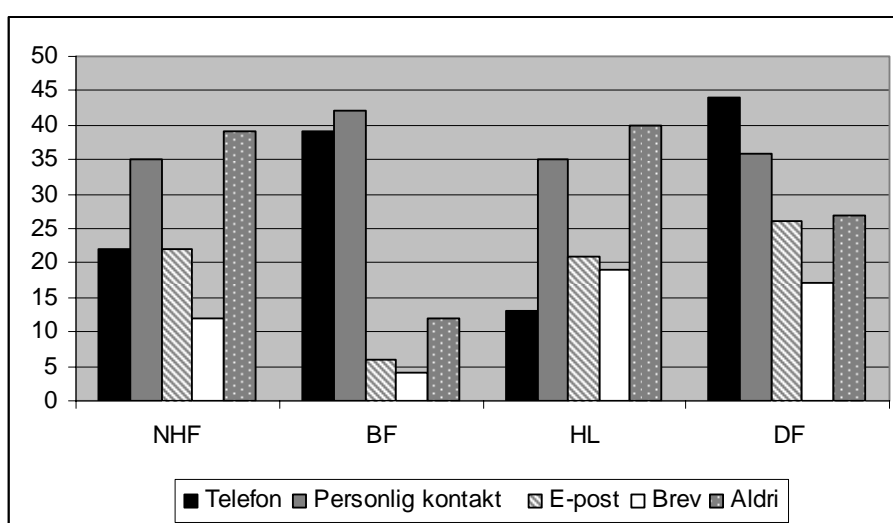
De kommunale hjemmesidene er først og fremst utformet for å formidle informasjon ut, og særlig informasjonen om kommunens tjenesteproduksjon (Haug 2003). Dette gjenspeiles også i innbyggers søk etter informasjon på kommunenes hjemmesider. Som figuren viser søker den største andelen informasjon om kommunale tjenester, både i befolkningsurveyen og i alle organisasjonene. Denne tendensen samsvarer med det tidligere undersøkelser har vist (Åström 2004). Likevel søker en overraskende stor andel også politisk informasjon. Interessen for politisk relevant informasjon viser seg også i intervjuene, hvor representanter fra organisasjonene etterspør en større vektlegging av lokalpolitikk og deltakelsesmuligheter på de kommunale hjemmesidene.

I demokratisammenheng kan man dermed si at kommunens hjemmesider bidrar til mer opplyste borgere (og brukere), noe som særlig vektlegges i den konkurransedemokratiske tilnærmingen.

2.3 Kommunikasjon

Vi ser også at kommunenes hjemmesider legger til rette for mer deltakerdemokratiske tiltak, som tiltak for å fremme kommunikasjon mellom innbyggere og lokalpolitikere og administrasjon. Hvordan vurderes så e-post i forhold til mer tradisjonelle kommunikasjonskanaler, som telefon, brev og personlig kontakt (ansikt til ansikt)? Vi har i undersøkelsen spurt medlemmene i organisasjonene om hva slags kanaler de foretrekker når de skal ta kontakt med henholdsvis lokalpolitikere og administrativt ansatte/saksbehandlere i kommunene.

Figur 2.5 *Andel organisasjonsmedlemmer som oppgir hvilke kommunikasjonskanaler de foretrekker hvis de skal komme i kontakt med en lokalpolitiker (prosent). Flere svar mulig.*

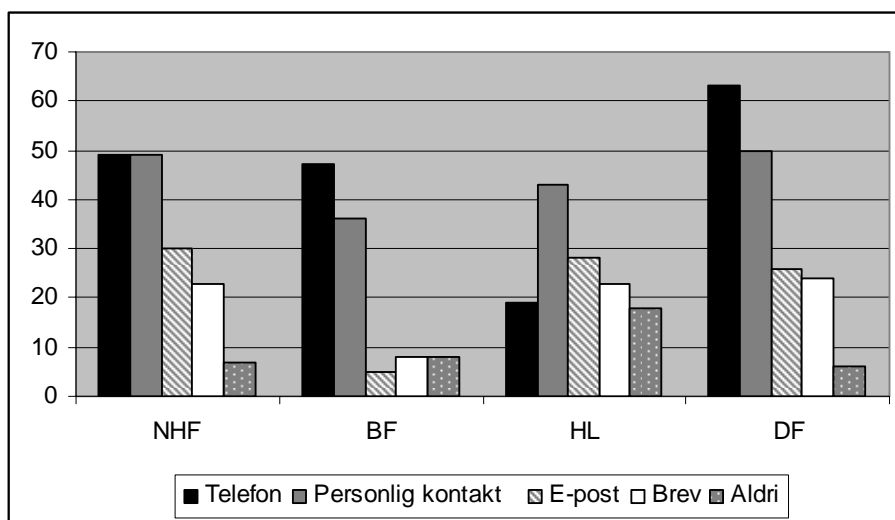

* NHF står for Norges Handikapforbund, DF står for Dysleksiforbundet, HL for Hørselshemmedes Landsforbund, og BF står for (Norges) Blindeforbund.

Figuren viser at de fleste foretrekker tradisjonelle kommunikasjonskanaler som personlig kontakt (ansikt til ansikt) og telefon. Det er likevel overraskende mange som foretrekker e-post, rundt 21-26 prosent av respondentene i de fleste av organisasjonene. For Blindeforbundets medlemmer er imidlertid andelen som foretrekker e-post vesentlig lavere – rundt 6 prosent. Her er det verdt å merke seg at flere foretrekker e-post enn brev når de skal ta kontakt med en politiker.

Hva slags kanaler foretrekker organisasjonsmedlemmene når de skal ta kontakt med administrativt ansatte/saksbehandlere i kommunene?

Figur 2.6 *Andel organisasjonsmedlemmer som oppgir hvilke kommunikasjonskanaler de foretrekker hvis de skal komme i kontakt med administrativt ansatte i kommunen (prosent). Flere svar mulig.*

* NHF står for Norges Handikapforbund, DF står for Dysleksiforbundet, HL for Hørselshemmedes Landsforbund, og BF står for (Norges) Blindeforbund

Også her viser det seg at en klar majoritet foretrekker personlig kontakt og telefonkontakt når de skal ta kontakt med administrativt ansatte i kommunen. Samtidig ser vi nok en gang at av skriftlige medier foretrekker flere at kontakten skjer gjennom e-post enn gjennom brev.

Selv om tradisjonelle muntlige kontaktformer foretrekkes, ser vi at av skriftlige medier oppgir flere at de foretrekker kontakt via e-post enn via brev. De intervjuede lokalpolitikere i undersøkelsen rapporterer om økende omfang av henvendelser via e-post. Dette kan tyde på at innbyggerne har en lavere terskel for kontakt gjennom dette mediet. E-post og andre digitale demokratiltak kan dermed bidra til økte muligheter for interessefremming, kontakt, samhandling og tillit mellom velger og valgte.

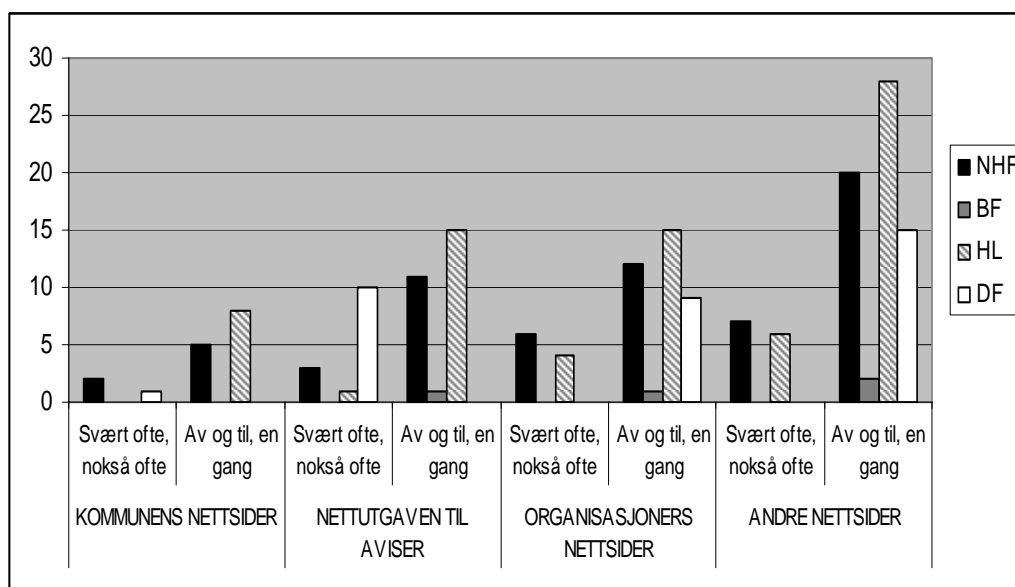
Når det gjelder IKTs rolle i brukerkanalen har vi sett på tre former for brukerdeltakelse; gjennom kommunalt råd for funksjonshemmede, gjennom brukerundersøkelser og gjennom direkte tilbakemelding på tjenestetilbudet til kommunalt ansatte og lokalpolitikere. En svært stor andel av medlemmene har ikke kjennskap til kommunalt råd for funksjonshemmede. De som har størst kjennskap er medlemmene i Norges Handikapforbund, og det er også disse medlemmene som i størst grad opplever at rådet er interessert i innspill, fremmer deres interesser, har innflytelse på lokalpolitikken – og at rådet tar i bruk IKT i sitt arbeid. Svært få i de andre organisasjonene har en formening om dette. Når det gjelder brukerundersøkelser har en av tre av respondentene deltatt i slike, men bare syv prosent har deltatt i digitale brukerundersøkelser. Langt flere har gitt direkte tilbakemelding på kommunens tjenestetilbud til kommunalt ansatte og lokalpolitikere. Her er telefon den vanligste måten å komme i kontakt på, og relativt få sender e-post.

Når det gjelder utformingen av de kommunale hjemmesidene, både format og innholdsmessig, viser intervjuene i de fire casekommunene at organisasjonene og kommunalt råd for funksjonshemmede i liten grad er blitt tatt med på råd.

2.4 Deltakelse i debattforum

Internettets demokratiske potensial har særlig blitt knyttet til fremveksten av nye arenaer for offentlig debatt – såkalte nettdebatter. Disse finnes både på offentlige nettsider, organisasjoners nettsider og private nettsider. Vi har vært særlig interessert i å undersøke deltakelsen i nettdebatter, ut fra forventningen om at det nå er blitt enklere for innbyggere med funksjonsnedsettelse å delta i diskusjoner om lokalpolitiske forhold. Fysisk tilstedeværelse er ikke lenger påkrevd. Få kommunale hjemmesider har imidlertid lagt til rette for nye offentlige rom hvor innbyggerne virtuelt kan komme sammen og diskutere lokalpolitiske forhold, enten med hverandre, eller også med politikere og administrasjon. Bare 16 prosent av kommunene har lagt til rette for nettdebatter (Hovik og Stigen 2004), som særlig anses som et viktig demokratiltak ut fra et deliberativt demokratiperspektiv. Hvor vanlig er det så å delta i nettdebatter, både på kommunens hjemmesider og andre steder?

Figur 2.7 *Andel av medlemmene som oppgir at de deltar i nettdebatter svært ofte/nokså ofte eller av og til/en gang (prosent).*

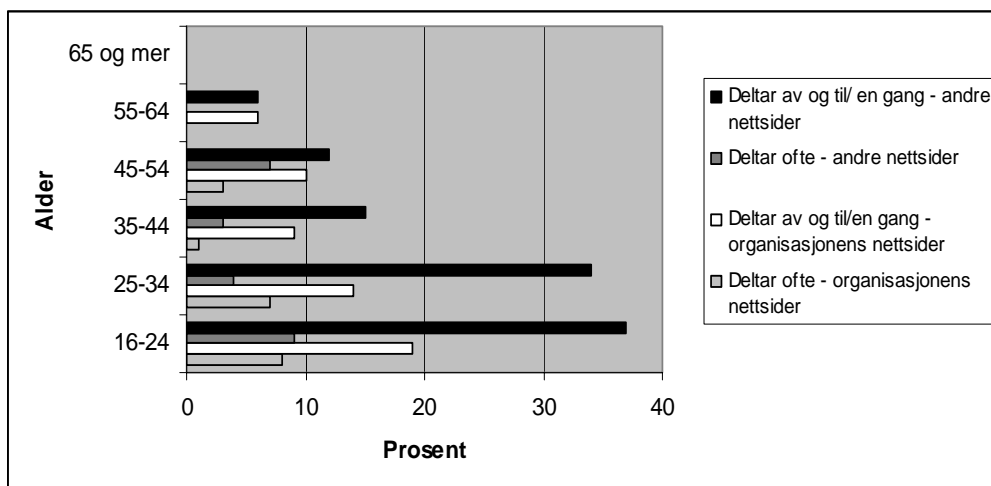
* NHF står for Norges Handikapforbund, DF står for Dysleksiforbundet, HL for Hørselshemmedes Landsforbund, og BF står for (Norges) Blindeforbund (Blindeforbundets medlemmer har bare blitt spurt om de har deltatt, ikke hvor hyppig).

En relativt stor andel av medlemmene i spørreundersøkelsen har deltatt i nettdebatter, primært på organisasjoners hjemmesider eller andre hjemmesider. En av fem medlemmer i Hørselshemmedes Landsforbund og Norges Handikapforbund oppga at de hadde deltatt i nettdebatter på organisasjonens hjemmesider, mens så mye som hver tredje respondent fra Hørselshemmedes Landsforbund og hver fjerde fra Norges Handikapforbund hadde deltatt i nettdebatter på andre nettsted. Få hadde imidlertid deltatt i nettdebatter på kommunens hjemmesider.

Dersom vi sammenlikner omfanget av deltakelsen i nettdebatter, ligger andelen organisasjonsmedlemmer som har deltatt i nettdebatter langt over andelen i befolkningssurveyen. Dette gjelder først og fremst for medlemmene av Hørselshemmedes Landsforbund og Norges Handikapforbund. For Blindeforbundet er andelen tvert i mot lavere enn i befolkningssurveyen.

Når det gjelder deltakelse i nettdebatter på organisasjonens hjemmesider, og på andre hjemmesider, finner vi en sammenheng mellom alder og deltakelse. De yngre deltar i mye høyere grad enn de eldre alderskategoriene, noe som går tydelig frem i figuren under.

Figur 2.8 *Andel som har deltatt i nettdebatter på organisasjonens nettsider og andre nettsider (prosent). Alle organisasjoner.*

Andelen som har deltatt i en eller annen form for nettdebatt stiger jo yngre alderskategoriene er. Andelen er langt høyere blant de to yngste alderskategoriene (16-24, og 25-34) enn det er hos de som er 55 år og mer⁴.

En betydelig andel av organisasjonsmedlemmene hadde dessuten deltatt i chatting. Selv om alder påvirker deltakelse i nettdebatter og i chatting, ved at yngre i langt større grad enn de eldre er aktive, aner vi en tendens til at organisasjonsmedlemmene er noe mer aktive enn det respondentene i befolkningsurveyen er.

Nettdebatter og chatting er dermed arenaer som en overraskende stor andel av de unge medlemmene bruker til ytring, diskusjon og kontakt. Det særegne ved disse diskusjonsarenaene er muligheten for anonymiteten og at fysisk tilstedeværelse ikke er nødvendig. Nettdebatter, både de som befinner seg på offentlige og private nettsider, kan virke skolerende og opplærende i en ny form for offentlig debatt, og gi mulighet for at flere kommer til orde i meningsdannelsesprosessene i lokaldemokratiet. Ut fra en deliberativ demokratitilnærming kan derfor all diskusjonsaktivitet på nett, det være seg privat chatting eller diskusjoner på organisasjoners, kommuners eller andre nettsider være med å bedre vilkårene for lokalpolitisk deltakelse.

2.5 Bedrer IKT vilkårene for lokalpolitisk deltakelse og engasjement blant innbyggere med funksjonsnedsettelse?

Kan man ut fra tendensene i denne undersøkelsen si noe om det lokale e-demokratiet øker det lokalpolitiske mulighetsrommet for innbyggere med funksjonsnedsettelse? Generelt

⁴ Selv om forskjellene er betydelige, er sammenhengen mellom alder og deltakelse på disse debattsidene ikke signifikant i en OLS regresjonsanalyse.

kan vi si at IKT kan bidra til å styrke aspekter ved demokratiet som vektlegges av alle tre hovedtilnærmingene. Likevel er det informasjon, åpenhet og synlighet som er fremtredende både i tilbudet på og i bruken av kommunale hjemmesider, noe som betraktes som særlig viktig ut fra et konkurransedemokratisk syn. Disse observasjonene samsvarer med flere skandinaviske studier (Haug 2003, Åström 2004, Torpe, Nielsen og Ulrich 2005).

Virker så teknologien politisk inkluderende eller ekskluderende for innbyggere med funksjonsnedsettelse? På grunn av lav svarprosent kan tallene for innbyggere med funksjonsnedsettelse og den øvrige befolkningen vanskelig generaliseres og sammenliknes. Det er naturlig at folk som er medlemmer av en interesseorganisasjon aksjonerer mer enn andre. Alle innbyggere med funksjonsnedsettelse i vårt utvalg er organiserte, mens bare en viss andel av den øvrige befolkningen i utvalget vårt er det. I tillegg er yngre medlemmer overrepresentert i vårt utvalg, og vi kan derfor forvente at de bruker IKT i større grad enn det gjennomsnittlige medlem.

Med dette i mente kan vi likevel peke på noen hovedtendenser i undersøkelsen. Vi finner ikke sterke skillelinjer mellom innbyggere med og uten funksjonsnedsettelse. Det kan tyde på at IKT er en egnet deltakelseskanal for flere grupper av innbyggere med funksjonsnedsettelse, og at muligheten for digital deltakelse kan aktivisere personer med funksjonsnedsettelse og virke utjevne på mulighetene for politisk deltakelse. For medlemmene i Blindforbundet gjelder imidlertid ikke dette bildet. Sammenlikner vi de fire organisasjonene skiller Blindforbundets medlemmer seg ut med vesentlig mindre digital aktivitet enn de tre andre. IKT er i stor grad basert på visuelle uttrykk, og dersom mye politisk informasjon og politiske deltakelsesmuligheter blir digitale, er det viktig å legge til rette slik at alle grupper – også synshemmede – kan delta.

3 Anbefalinger

IKT har et potensial til å utjevne eksisterende skillelinjer relatert til lokalpolitisk deltakelse og engasjement. For å realisere dette potensialet vil vi til slutt komme med noen korte anbefalinger rettet mot utformingen av kommunale hjemmesider. Anbefalingene bygger på informasjon vi har fått gjennom intervjuer med organisasjoner (lokal- og fylkeslag) som representerer innbyggere med funksjonsnedsettelse, og gjennom åpne spørsmål i spørreundersøkelsene.

3.1 Struktur og format

- Kommunene bør sørge for at hjemmesidene er utformet i henhold til internasjonalt anerkjente regler for tilgjengelighet (WAI-reglene).
- Kommunens hjemmesider bør i mindre grad være basert på visuell struktur og visuell orientering.
- Kommunene bør unngå å legge ut dokumenter i pdf-format. Dokumenter i pdf-filer kan eventuelt suppleres av dokumenter i et annet format.

3.2 Større vektlegging av kommunen som et lokaldemokrati på de kommunale hjemmesidene

Det at kommunen er et lokaldemokrati bør fremgå tydeligere på kommunens hjemmesider. I dag er det kommunen som tjenesteproducent som dominerer. Informasjon om lokalpolitikk domineres av presentasjon av organisasjonskart og hvem som besitter ulike politiske posisjoner. I tillegg til dette etterlyses mer informasjon om politikken innhold. I intervjuene ble følgende forslag fremmet:

- For å informere om politikken innhold kan kommunene presentere:
 - Enkle oversikter over representantenes voteringer
 - Korte oppsummeringer av kommunestyrevedtak
- Mer informasjon om politiske partiers lokallag er ønskelig:
 - Omtale av partiene på kommunens hjemmesider, hvor det presenteres hva partiene står for i lokale saker.
 - Linker til lokallagenes hjemmesider (eller partiet sentralt).

3.3 Informasjon om rettigheter og tjenester

I intervjuene etterlyses en helhetlig oversikt over rettigheter og tjenester, som for eksempel:

- En samlet oversikt over hvilke regelverk og rettigheter som styrer tjenestene i kommunen.
- En samlet oversikt over hvilke tilbud kommunen har for innbyggere med forskjellige funksjonsnedsettelse.

3.4 Informasjon om sivilsamfunnsaktører

Kommunenes hjemmesider bør i større grad søke å koble sammen lokale myndigheter, lokalpolitikere og aktører i sivilsamfunnet. Forslag som ble presentert i intervjuene:

- Presentasjon av interesseorganisasjoner, frivillige organisasjoner og lag på kommunens hjemmesider. Direkte linker fra kommunens hjemmesider til organisasjonene ble også etterspurt.
- Presentasjon av Kommunalt råd for funksjonshemmede på kommunens hjemmesider. Her bør det gå frem hvordan rådet arbeider for å influere lokalpolitikken, oversikt over saker de arbeider med, samt kontaktinformasjon og liknende. Dersom rådet har en egen hjemmeside bør linken til denne siden være godt synlig.

3.5 Legge til rette for elektronisk kontakt mellom innbyggere og politikere

- E-postadresser til lokalpolitikere bør være enkle å finne på de kommunale hjemmesidene.
- Det kan legges til rette for andre digitale kontaktformer mellom innbyggere og lokalpolitikere på kommunens hjemmesider, som for eksempel onlinemøter – hvor lokalpolitikere besvarer spørsmål fra innbyggerne.
- Elektroniske høringsordninger er et annet eksempel på hvordan innbyggere kan fremme sine synspunkter overfor politikere i bestemte saker.

3.6 Legge til rette for deltakelse i digitale debattfora

Som det fremgår i undersøkelsen har svært få kommuner etablert digitale debattfora på sine hjemmesider. Samtidig viser vårt datamateriale at innbyggere med funksjonsnedsettelse i litt større grad enn den øvrige befolkning deltar i digitale debattfora. Dette gjelder særlig de yngste alderskategoriene. Slike debattfora kan dermed øke interessen for lokalpolitiske forhold, og bidra til økt deltakelse og engasjement hos unge innbyggere med funksjonsnedsettelse.

- Kommunene bør opprette digitale debattfora på sine hjemmesider, og særlig forsøke å stimulere unge innbyggere til å delta i slike nettdebatter (gjennom valg av tema, få politikere eller andre aktører til å delta og lignende).

3.7 Inkludere flere aktører i utformingen av kommunale hjemmesider

Gjennom intervjuer i de fire casekommunene gikk det frem at organisasjonenes lokallag og kommunalt råd for funksjonshemmede i liten eller ingen grad var blitt invitert til å gi innspill til utformingen av kommunens hjemmesider. Men vi fikk heller ikke inntrykk av at kommunalt råd for funksjonshemmede på egen hånd hadde tatt initiativ til å komme med innspill knyttet til utformingen av nettsidene. For å sikre at hjemmesidene fremstår som tilgjengelige og relevante for innbyggere med funksjonsnedsettelse ble følgende forslag fremmet i intervjuene:

- Kommunene kan trekke inn interesseorganisasjonene til innbyggerne med funksjonsnedsettelse i arbeidet med hjemmesidene. På den måten kan man i større grad sikre at sidene er universelt utformet, og at de innholdsmessig imøtekommer innbyggernes behov og forventninger.
- Kommunene kan trekke inn det kommunale rådet for funksjonshemmede i arbeidet med hjemmesidene, av samme formål som nevnt i punktet overfor.
- Lokalpolitikere bør trekkes mer aktivt inn i utformingen av de kommunale hjemmesidene. På den måten kan man i større grad sikre at det demokratiske aspektet ivaretas, ikke bare serviceaspektet.

3.8 Vid forståelse av universell utforming/ tilgjengelighet for alle

- Både kommuner, kommunalt råd for funksjonshemmede og organisasjonenes lokal- og fylkeslag bør ha en vid forståelse av begrepet universell utforming. Begrepet bør favne mer enn kun fysisk fremkommelighet, slik at man også inkluderer offentlige (og andre) hjemmesider i arbeidet for å oppnå tilgjengelighet for alle.

Litteratur

- AAD (Arbeids- og administrasjonsdepartementet) (2000), *Rapport 2000: Desentralisering og IKT*. Oslo: AAD
- Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) 2. kvartal 2003, <http://www.ssb.no>
- Bang, Henrik p., Allan Dreyer og Jens Hoff (red) (2000), *Demokrati fra neden. Casestudier fra en dansk kommune*. København: Jurist- og økonomiforbundets forlag.
- Christensen, Dag Arne og Jacob Aars (2002), *Teknologi og demokrati: Med norske kommuner på nett!* Rokkansenteret, notat nr. 29 – 2002, Bergen: Rokkansenteret.
- Eriksen, Erik Oddvar (1995), *Deliberativ politikk. Demokrati i teori og praksis*. Oslo: TANO.
- Hansen, Gro Sandkjær og Marte Winsvold (2006), *Lokalt e-demokrati. Om elektronisk deltakelse blant innbyggere med funksjonsnedsettelse*. NIBR-rapport 2006:1. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Haug, Are Vegard (2003), *Politisk kommunikasjon på kommunale hjemmesider*. Hovedoppgave levert ved Avdeling for forvaltningsinformatikk, ved Juridisk fakultet ved Universitetet i Oslo.
- Hovik, Sissel og Inger Marie Stigen (2004), *Kommunal organisering 2004. Redegjørelse for kommunal- og regionaldepartementets organisasjonsdatabase*. NIBR-notat 2004:124. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Jensen, Thor Øivind (1999), "Internett og det lokale demokratiet". I Offerdal, Audun og Jacob Aars (1999), *Lokaldemokratiet. Status og utfordringer*. Oslo: kommuneforlaget.
- Nilssen, Even (2000), "Blir funksjonshemmede stående på siden av storsamfunnets og nærmiljøets organisasjoner?" I Romøren, Tor Inge (red) (2002), *Usynlighetskappen. Levekår for funksjonshemmede*. Oslo: Akribe.
- Norris, Pippa (2001), *Digital divide: civic engagement, information poverty, and the Internet worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NOU 2001:22, *Fra bruker til borger. En strategi for nedbygging av funksjonshemmedes barrierer*. Sosial- og helsedepartementet.

- Nærings- og handelsdepartementet (2002) *e-Norge 2005*,
<http://odin.dep.no/archive/nhdvedlegg/01/03/eNorg00.pdf>
- Pateman, Carole (1970), *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saglie, Jo og Signy Irene Vabo (2005), "Elektronisk politisk deltakelse. En aktivitet for de få?" I Saglie, Jo og Tor Bjørklund (red) (2005) *Lokalvalg og lokalt folkestyre*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Schumpeter, J.A (1942), *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper and Brothers.
- St.meld.nr.40 (2002-2003), *Nedbygging av funksjonshemmende barrierer. Strategier, mål og tiltak i politikken for personer med nedsatt funksjonsevne*.
- Sveriges offentliga utredningar (SOU) 2001: 48, *Att vare med på riktig. Demokratiutveckling i kommuner og landsting. Bilagoer*. Stockholm, s.257-289.
- Torpe, L., J.Nielsen og J. Ulrich (2005), *Demokrati på nettet. Offentlighet, deltakelse og digital kommunikation*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Åström, Joachim (2004), "Digital democracy. Ideas, intentions and initiatives in Swedish local governments". In Gibson, R.K., A. Römmele and S.J. Ward (2004), *Electronic Democracy. Mobilisation, organisation and participation via new ICTs*. London: Routledge.

Vedlegg 1

Oversikt over intervjuer

Oversikt over hvilke institusjoner og organisasjoner intervjuobjektene i casekommunene representerer.

Hørselshemmedes landsforening (lokallag/ fylkeslag)
Norges Handikapforbund (lokallag/ fylkeslag)
Norges Blindeforbund (lokallag/fylkeslag)
ULOBA (sentralt nivå)
Ryggmargsbrokk og hydrocephalusforeningen (lokallag/fylkeslag)
Foreningen for muskelsyke (lokallag/fylkeslag)
Landsforeningen for trafikkskadde (lokallag/fylkeslag)
Funksjonshemmedes fellesorganisasjon
Politisk og administrativ ledelse (ordfører og rådmann)
Administrativt ansatt som jobber med informasjon og hjemmeside
Råd for funksjonshemmede (i flere kommuner)
<i>Til sammen rundt 40 personer</i>

Vedlegg 2

Tabelloversikt

I dette vedlegget presenteres tabellene som ligger til grunn for figurene i rapporten. I alle tabeller er N følgende: Norges Blindforbund: N=200/199, Norges Handikapforbund: N=165, Hørselshemmedes Landsforbund: N= 94, Dysleksiforbundet: N= 88, Befolkningssurveyen til de fire kommunene: N= 1236, Politikersurvey (nasjonal pluss casepolitikersurvey): N=820.

Tabell til figur 2.1 Tilgang på pc og internett (prosent).

	BF	NHF	HL	DF	Gj.	SSB	B.surv
Pc	49	90	77	94	78	74	
Internett hjemme	38	85	70	84	69	64	70
Internett jobb	12	33	36	36	33		60

Tabell til figur 2.2 Daglig bruk av pc og internett

	BF	NHF	HL	DF	Gj.	SSB
Pc	34	71	61	67	58	58
Internett	23	59	51	53	47	50

Tabell til figur 2.3 Andel som oppgir følgende kilder som svært viktig/nokså viktig for å innhente informasjon om lokalpolitikk (flere svar mulig) (prosent).

	BF	NHF	HL	DF	Gj.	B.surv
Kommunens webside	12	24	12	10	15	17
Andre websider	10	18	16	15	15	10
Lokalavis papir	41	71	68	70	63	89
Lokalavis nett	9	43	34	28	29	43
TV og radio	56	74	56	77	66	53
Diskusjon med venner, kollegaer og familie	47	63	64	56	58	64
Brosjyrer og informasjonsblad fra kommunen	24	35	34	16	27	28

Tabell til figur 2.4. Andel som søker informasjon om tjenester, politikk og kontaktinformasjon på kommunens hjemmesider (prosent).

	Tjenester	Politikk	Kontaktinformasjon
Befolkning	26	15	20
NHF	26	19	8
DF	18	11	
HL	11	10	3
BF	8	6	1

Tabell til figur 2.5 Hvis du skal komme i kontakt med en lokalpolitiker, foretrekker du da kontakt på telefon, i brev, på e-post eller foretrekker du personlig kontakt? (flere svar mulig) (prosent).

	Telefon	Brev	Personlig kontakt	E-post	Aldri
Norges Handikap-forbund	22	12	35	22	39
Blindeforbund	39	4	42	6	12
Hørsels-hemmedes landsforbund	13	19	35	21	40
Dysleksi-forbundet	44	17	36	26	27

Tabell til figur 2.6 Hvis du skal komme i kontakt med en saksbehandler/ administrativt ansatt i kommunen, foretrekker du da kontakt på telefon, i brev, på e-post eller foretrekker du personlig kontakt? (flere svar mulig) (prosent).

	Telefon	Brev	Personlig kontakt (ansikt til ansikt)	E-post	Aldri
Norges Handikap-forbund	49	23	49	30	7
Blinde-forbundet	47	8	36	5	8
Hørsels-hemmedes landsforbund	19	23	43	28	18
Dysleksi-forbundet	63	24	50	26	6

Tabell til figur 2.7. Prosentvis andel av medlemmene som oppgir at de deltar i nettdebatter svært ofte/ nokså ofte eller av og til/ en gang (prosent).

	Kommunens nettsider		Nettutgaven til aviser		Organisasjoners nettsider		Andre nettsider	
	Svært ofte, nokså ofte	Av og til, en gang	Svært ofte, nokså ofte	Av og til, en gang	Svært ofte, nokså ofte	Av og til, en gang	Svært ofte, nokså ofte	Av og til, en gang
NHF	2	5	3	11	6	12	7	20
BF		0		1		1		2
HL	0	8	1	15	4	15	6	28
DF	1	0	10	0	0	9	0	15

(*Blindeforbundets medlemmer har bare blitt spurt om de har deltatt, ikke hvor hyppig)

Tabell til figur 2.8 Andel som har deltatt i nettdebatter på organisasjonens nettsider og andre nettsider (prosent). Alle organisasjoner.

	16-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65 og mer
Deltar ofte - organisasjonens nettsider	8	7	1	3	0	0
Deltar av og til/en gang - organisasjonens nettsider	19	14	9	10	6	0
Deltar ofte - andre nettsider	9	4	3	7	0	0
Deltar av og til/ en gang - andre nettsider	37	34	15	12	6	0